

OSMANLI TÜRKÇESİNDE ARA BİÇİM-II: BATI KÖKENLİ KELİMELER

Intermediate Forms in Ottoman Turkish-II: Vocabularies with Western Origin

Yavuz KARTALLIOĞLU*

Dil Araştırmaları, Güz 2016/19: 53-64

Öz: Arapça ve Farsça alıntılar gibi Batı kökenli alıntılar da Türkçede kullanılmaya başladıkları andan itibaren Türkçeleşme sürecine girerek Türkçenin ses bilgisi kurallarına göre değişmeye başlar. Orijinal biçimlerini andıran ilk telaffuzlarıyla Türkçeye geçen İtalyanca ve Yunanca alıntılarının büyük bir kısmı birkaç ara biçimden sonra Türkçeleşme sürecini tamamlamıştır. Batı kökenli alıntılardaki bu süreç sadece çeviri yazılı metinler aracılığı ile takip edilebilir. Bu makalede 11 İtalyanca, 12 Yunanca, 1 Bulgarca ve 1 Almanca kökenli alıntının Osmanlı dönemindeki Türkçeleşme süreçleri sırasıyla orijinal, ara ve Türkçeleşmiş biçimler olmak üzere takip edilmiştir. Sonuçta İtalyanca kelimelerin bir kısmının, Yunanca kelimelerin ise büyük bir kısmının Osmanlı Türkçesi döneminde son biçimlerini aldıkları görülmüştür.

Anahtar kelimeler: İtalyanca alıntılar, Yunanca alıntılar, Bulgarca alıntılar ve Almanca alıntılar, Osmanlı Türkçesi, Çeviri yazılı metinler, Türkçeleşme süreci, ara biçim

Abstract: Borrowings from western languages, like the ones from Arabic and Persian, begin to become a part of Turkish and change according to Turkish phonetic rules from the moment they came to be used. Most of the Italian and Greek borrowings which begin to be used in Turkish with the pronunciation analogous to their original form completed the process of becoming Turkish after some intermediate forms. This process in borrowings with western origin can be traced with through transcription texts. In the present article, the process of becoming Turkish of 11 Italian, 12 Greek, 1 Bulgarian and 1 German origin vocabularies in Ottoman period are given in the order of original, intermediate and Turkish forms. As a result, it was observed that some of the Italian vocabularies and most of the Greek vocabularies acquired their Turkish forms in the period of Ottoman Turkish.

Key Words: Italian borrowings, Greek borrowings, Bulgarian borrowings and German borrowings, Ottoman Turkish, Transcription texts, Process of becoming Turkish, Intermediate forms.

Giriş

Osmanlı Türkçesi, hatta Batı Türkçesi, Batı dillerinden ilk olarak Yunanca ve İtalyancadan kelime almıştır denebilir. Bu iki dilden alınan kelimeler, Arapça ve Farsça alıntılar gibi asli imlaları, yani asli yazılışlarının korunması ilkesi ile değil asli telaffuzlarını andıran, sonradan daha da Türkçeleşecek olan birincil ara biçimler ile

* Doç. Dr. Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Ankara/TÜRKİYE. yavuzkartallioğlu@gmail.com. Gönderim Tarihi: 21.09.2016 / Kabul Tarihi: 01.11.2016

Türkçede kullanılmaya başlamıştır. Osmanlı döneminde kullanılan yazının Batı kökenli kelimelerde de özellikle ünlüleri göstermedeki yetersizliği, Yunanca ve İtalyanca kelimelerin ilk metinlerdeki durumunu, yani Türkçeye alındıkları andan itibaren nasıl telaffuz edilmeye başladıklarını tespit etmeye imkân vermez. Örnek olarak Türkçeye İtalyancadan geçen *firtına* (<*fortuna*) kelimesinin Osmanlı metinlerinde görülen فورطونه - فورتونه (Kahane-Tietze 1988: 228) yazılışı, ilk telaffuzu kesin olarak ortaya koymaz. Bu yazılış sadece İtalyanca kökenli *firtına* kelimesinin belirli bir süre aslına yakın olarak Türkçede telaffuz edilmiş olabileceği hakkında fikir verirken ilk hecedeki ünlünün nasıl telaffuz edilmiş olduğunu göstermez. Osmanlı Türkçesindeki Batı kökenli ilk alıntılar olan Yunanca ve İtalyanca kelimelerin o dönemde nasıl telaffuz edildiklerini takip etmenin tek yolu daha önce Kahane-Tietze'nin "The Lingua Franca in the Levant: Turkish nautical terms of Italian and Greek Origin" adlı çalışmada yaptıkları gibi transkripsiyon metinlerinin verilerinden faydalanmaktır. Böylece -Arapça ve Farsça kökenli alıntılarda olduğu gibi- Türkçede sadece kaynak dili ve Türkçeleşmiş biçiminin gösterilmesi gelenek hâlini almış olan Yunanca ve İtalyanca kökenli kelimelerin Türkçeleşme süreçlerindeki ara biçimleri takip edilebilir. Bir örnek vermek gerekirse Türkçeye, Yunanca *eklisia* biçiminden geçen *kilise* kelimesinin Osmanlı Türkçesi dönemindeki çeşitli telaffuzları ile ilgili transkripsiyon metinlerinde şu kayıtlar vardır: klise *klisse* (Montabaldo 1630: 130), kilise, kilisa (Molino 1641: 80), kilisa, kelise, kenise *kelişe*, *kenişe* (Clodius 1730: 656, 796), kilise, kilse *kilisé*, *kilsé* (Viguiet 1790: 378), kilise (Carbognano 1794: 553), kilse, kelisa *kilsé*, *kélisa* (Hindoğlu 1838: 394, 395), kilisâ, kelise *kilicâ*, *kelice* günl.¹ keniset (Bianchi 1843: I, 573), kelisa (Dieterici 1854: 138); kelise günl. kilise (Sami 1901: 653), kilise (Hagopian 1907: 76).

Türkçe ile İtalyanca arasındaki ilişkiler daha çok ekonomik ve politik sebeplere dayalı olarak 12-13. yüzyıla kadar uzanır (Sarı 2008: 43). Türkler Anadolu'ya gelip yerleştikleri zaman ticaret, aşağı yukarı bütünü ile İtalyanların elindeydi. Bu nedenle İtalyanlar Türklerle de sıkı ticari ilişkiler kurmuşlardır. Türkçedeki İtalyanca kelimelerin, denizcilik terimlerinden sonra, büyük çoğunluğunun ticaretle ilgili olmasının sebebi bu ilişkilerdir (Kundakçı 1978: 137). Durdu Kundakçı'ya göre Türkçedeki İtalyanca kelimeler "ticaret, giyim kuşam, siyaset, toplumsal yaşam kelimeleri; denizcilik terimleri ve müzik terimleri" olmak üzere üç ana başlıkta sınıflandırılabilir (Sarı 2008: 44).

İtalyancadan Türkçeye geçen kelimelerin çoğu Venedik diyalektine aittir (Kundakçı 1978: 138). Bazı araştırmacılar² İtalyanca kökenli kelimelerin Rumca üzerinden Türkçeye geçmiş olabileceklerini iddia etseler de Kundakçı bu görüşü kabul etmeyerek gerçeğin her kelimenin tek tek eski metinlerde taranması yoluyla ortaya çıkacağını belirtmektedir (Kundakçı 2008: 141). İtalyanca kelimelerin bir kısmı asli biçimlerine uygun olarak Türkçeye geçmiştir: *banka*, *banko*, *fiyasko*, *falso*, *parola*, *salata*, *senato*, *vida* (Kundakçı 1978: 48). Kundakçı'ya göre İtalyanca kelimelerin büyük bir kısmı ise ses olayları sonucunda Türkçeleşmiştir: *balyos* (*bailo*), *pirlanta*

1 günl. kısaltması makale boyunca "halk arasında kullanılan dil, konuşma dili" anlamında kullanılacaktır.

2 Tagliavini, İtalyanca kelimelerin büyük bir kısmının Rumca, bir kısmının ise Slav dilleri ve Romence aracılığı ile Türkçeye geçtiğini savunur (Kundakçı 2008: 139).

(*brillante*), *düzine* (*dozzina*), *bezelye* (*piselli*), *peçete* (*pezetta*) (Kundakçı 1978: 149).

Türkçe-Yunanca ilişkileri 11. yüzyıla kadar uzanır (Karaağaç 2015: 115). Yunancadan Türkçeye genel olarak denizcilik terimleri, bitki adları, bazı bilim terimleri ve araç gereç adları geçmiştir. Türkçedeki Yunanca kelimeler İtalyanca kelimeler gibi bilimsel olarak ele alınmamıştır. Bu konudaki en önemli çalışma Tietze'nin Yunanca kelimelerin Anadolu ağızlarındaki biçimlerini incelediği yazısıdır.³

Osmanlı Türkçesine Batı dillerinden geçen alıntıların Türkçeleşme süreçleri bugüne kadar incelenmemiştir. Batı dillerinden geçen alıntı kelimelerle ilgili incelemenin temel ilkesi, kelimenin hangi dilden geldiğini ve alındığı dildeki orijinal biçimini tespit etmeye çalışmak olmuştur. İtalyanca ve Yunanca kelimelerin Türkçeleşme süreçleri takip edilirken yazımları değil telaffuzları dikkate alınmalıdır.⁴ Çünkü bu kelimelerin orijinal telaffuzlarını andıran, ilk ara biçimlerle Türkçeleşme süreçleri başlamıştır. Banguoğlu, bu durumu “Rumca ve İtalyanca kelimeler halk dili üzerinden Türkçeye geçmiştir.” diyerek açıklamıştır (Banguoğlu 1959: 147). Bu yazıda bir makale sınırları dâhilinde, ara biçimlerinin açıkça görülebildiği daha çok İtalyanca ve Yunanca alıntıların, birer tane de Bulgarca ve Almanca alıntının Türkçeleşme süreçleri sırasıyla orijinal, ara ve Türkçeleşmiş biçimler olmak üzere takip edilmiş ve Türkçeleşme süreçleri kelime kelime ortaya konmaya çalışılmıştır.

İnceleme

I.İtalyanca Kelimeler

düzine < İt. dozzina

Düzine kelimesinin Türkçeleşme sürecinde, asli biçimde /t/ olarak telaffuz edilen ilk /z/ ünsüzü düşer; /o/ ünlüsü daralarak /u/ olur ve *duzina* ara biçimi oluşur: *duzina* (Manissadjian 1893: 94); *duzina* *douzina* (Hagopian 1907: 90). İkinci ara biçim olan *düzina* /u/ ünlüsünün ön damaksıllaşmasıyla oluşur: *düzina* *duzîna* (Mallouf 1863: 526).

Kelimenin Osmanlı Türkçesi döneminde telaffuz edilmiş olan iki ara biçimi vardır: d u z i n a, d ü z i n a. Kelimenin Türkçeleşme süreci şöyle kurulabilir: *Tü. düzine* < *düzina* < *duzina* < *İt. dozzina*.

fanila < İt. flanella

Fanila kelimesinin Türkçeleşme sürecinde kelime başındaki iki ünsüzden birisi olan /l/ ünsüzü düşer; ikiz ünsüzler tekleşir, böylece *fanela* ara şekli oluşur: *fanela* *fanéla* (Mallouf 1863: 885).

Kelimenin Osmanlı Türkçesi döneminde telaffuz edilmiş olan bir ara biçimi vardır: f a n e l a. Kelimenin Türkçeleşme süreci şöyle kurulabilir: *Tü. fanila* < *fanela* < *İt. flanella*.

3 Andreas Tietze, Griechischen lehnwörtern im anatolischen türkischen, Oriens, VIII (1995), 204-257.

4 İtalyanca ve Yunanca kelimelerin çağdaş telaffuzları için “<http://tr.forvo.com/>” sitesi faydalıdır.

firtına < İt. fortuna

Firtına kelimesinin asli biçiminin Osmanlı Türkçesinde telaffuz edildiğiyle ilgili kayıtlar vardır: *fortuna* (Argenti 1533: 171); *fortuna* (Meninski 1680: 733); *fortuna* (Clodius 1730: 591); *fortuna* fortouna (Hindoğlu 1838: 346). Kelimenin Türkçeleşme sürecinde /o/ ünlüsü daralarak /u/ olur ve *firtuna/e* ara biçimi oluşur: *firtune* firtüne (Vaughan 1709: 94); *firtuna* (Sami 1901: 345). İkinci ara biçim olan *firtuna* /u/ ünlüsünün düzleşmesi ile oluşur: *firtuna* fyrtuna (Manissadjian 1893: 302). Türkçeleşmiş biçim şu eserlerde kaydedilmiştir: *firtuna* (Duman 1995: 254); *firtuna* fertena (Viguiet 1790: 444); *firtuna* (Sami 1901: 345).

Kelimenin Osmanlı Türkçesi döneminde telaffuz edilmiş olan iki ara biçimi vardır: f u r t u n a/e, f ı r t u n a. Kelimenin Türkçeleşme süreci şöyle kurulabilir: *Tü.* *firtına* < *firtuna* < *firtuna* < *İt.* *fortuna*.

iskele < İt. scala

İskele kelimesinin Türkçeleşme sürecinde /a/ ünlüleri ön damasillaşarak /e/ ünlüsüne dönüşür ve *skele* ara biçimi oluşur: *skele schièle* (Argenti 1533: 236); *eskele*, *skelle* (Zenker 1866: 49). Türkçeleşmiş biçim şu eserlerde görülür: *iskele iskélé* (Mallouf 1863: 59); *iskele* (Sami 1901: 527); *isgele isgélé* (Hagopian 1907: 487).

Kelimenin Osmanlı Türkçesi döneminde telaffuz edilmiş olan bir ara biçimi vardır: s k e l e. Kelimenin Türkçeleşme süreci şöyle kurulabilir: *Tü.* *iskele* < *skele* < *İt.* *scala*.

izbandut < İt. spandito

İzbandut kelimesinin Türkçeleşme sürecinde önce son sesteki /o/ ünlüsü düşer. Daha sonra ön seste /ı/ ünlüsü türer, /i/ ünlüsü art damaksillaşarak /ı/’ya dönüşür ve böylece *izbandut* ara biçimi oluşur: *izbandut ezbandet* (Viguiet 1790: 415). Diğer ara biçim son hecedeki /ı/ ünlüsünün yuvarlaklaşarak /u/’ya dönüşmesi ile oluşur: *izbandud ezbandoud* (Hindoğlu 1838: 25).

Kelimenin Osmanlı Türkçesi döneminde telaffuz edilmiş olan iki ara biçimi vardır: ı z b a n d ı t, ı z b a n d u d. Kelimenin Türkçeleşme süreci şöyle kurulabilir: *Tü.* *izbandut* < *izbandud/t* < *izbandıt* < *İt.* *spandito*.

kurdele < İt. cordela

Kurdele kelimesinin Türkçeleşme sürecinde son sesteki /a/ ünlüsünün ön damaksillaşıp /e/’ye değişmesi ile *kordele* ara biçimi oluşur: *kordele*, *kordela qordélé*, *qordéla* (Sami 1883: 843).

Kelimenin Osmanlı Türkçesi döneminde telaffuz edilmiş olan bir ara biçimi vardır: k o r d e l e. Kelimenin Türkçeleşme süreci şöyle kurulabilir: *Tü.* *kurdele* < *kordele* < *İt.* *cordela*.

poğaç < İt. focaccia

Poğaç kelimesi önce İtalyanca aslına yakın olarak Osmanlı Türkçesinde *fogaça* biçiminde telaffuz edilmiştir: *fogaça* (Meninski 1680: 733); *fogaça foghatchia*

(Bianchi 1843: II, 17). Sonra ön sesteki /f/'nin /b/'ye değişmesi ile *boğaç* ara biçimi oluşur: *boğaç* *boghacia* (Molino 1641: 74); *boğaç* *boghaccia* (Carradori 1650: 85). Türkçeleşmiş biçim ilk olarak Meninski'de görülür; kelime uzun süre ön sesteki hem /b/ hem de /p/ ile telaffuz edilmiştir: *bogaça*, *pogaça*, *fogaça* (Meninski 1680: 447, 733); *poğaç* *poghatcha* (Viguiet 1790: 387); *boğaç*, *poğaç* *boghatja*, *poghatja* (Hindoğlu 1838: 132); *bogaça*, *pogaça* *bogaça*, *pogaça* (Zenker 1866: 221), *bogaça* *bogaça* (Manissadjian 1893: 108).

Kelimenin Osmanlı Türkçesi döneminde telaffuz edilmiş olan bir ara biçimi vardır: b o g /ğ a ç a. Kelimenin Türkçeleşme süreci şöyle kurulabilir: *Tü.* *poğaç* < *bog/ğaç* < *fogaça* < *İt.* *focaccia*.

pusula < İt. bussola

Pusula kelimesinin Türkçeleşme sürecinde /s/ ünsüzlerinden biri tekleşir ve *busola* ara biçimi oluşur: *busola* *bufola* (Clodius 1730: 446); *busola* *busolah* (Davids 1832: 146). İkinci ara biçim ön sesteki /b/ ünsüzünün /p/'ye değişmesi ile oluşur: *pusula* (Meninski 1680: 1470). Türkçeleşmiş biçim şu eserlerde görülür: *busola*, *pusula* *bufola*, *pufula* (Clodius 1730: 446, 615); *pusula* *poufoula* (Viguiet 1790: 363); *pusula* *poosolah* (Boyd 1842: 198); *pusula* (Zenker 1866, 221).

Kelimenin Osmanlı Türkçesi döneminde telaffuz edilmiş olan iki ara biçimi vardır: b u s o l a, p u s o l a. Kelimenin Türkçeleşme süreci şöyle kurulabilir: *Tü.* *pusula* < *pusula* < *İt.* *bussola*.

reçine < İt. resina

Reçine kelimesinin Türkçeleşme sürecinde ilk ara biçim /z/ ünsüzünün /c/ ve /ç/'ye değişmesi ile oluşur: *recina*, *reçina* *redjina*, *retchina* (Viguiet 1790: 428). Türkçeleşmiş biçim Hindoğlu'nda kaydedilmiştir: *riçina*, *reçine* *ritjina*, *reçjiné* (Hindoğlu 1838: 245).

Kelimenin Osmanlı Türkçesi döneminde telaffuz edilmiş olan iki ara biçimi vardır: r e c i n a, r e ç i n a. Kelimenin Türkçeleşme süreci şöyle kurulabilir: *Tü.* *reçine* < *reçina* < *recina* < *İt.* *resina*.⁵

şiringa < İt. siringa

Şiringa kelimesinin Türkçeleşme sürecinde ön sesteki /s/ ünsüzü /ş/'ye değişir ve *şiringa* ara biçimi oluşur: *şiringa* *chiringha* (Sami 1883: 625). İkinci ara biçim ilk hecedeki /i/ ünlüsünün art damaksillaşarak /ı/'ya değişmesi ile oluşur: *şirinka*, *şiringa* *chyrinça*, *chyringha* (Bianchi 1843: II, 1024). Türkçeleşmiş biçim Viguiet'de kaydedilmiştir: *şiringa* *cherenga* (Viguiet 1790: 435).

Kelimenin Osmanlı Türkçesi döneminde telaffuz edilmiş olan iki ara biçimi vardır: ş i r i n g a, ş i r i n g a. Kelimenin Türkçeleşme süreci şöyle kurulabilir: *Tü.* *şiringa* < *şiringa* < *şiringa* < *İt.* *siringa*.

5 Meninski, kelimenin Arapça "recinet" kelimesi ile ilgisi olduğunu göstermektedir. Kelimenin Türkçeleşme sürecinde Arapça biçimin de etkisi olmalıdır, çünkü İtalyanca s > c değişimi Türkçenin fonetik eğilimlerini biraz zorlamaktadır (Tulum 2011: 1486).

tiyatroy < İt. teatro

Tiyatro kelimesinin Türkçeleşme sürecinde iki ünlü arasında /y/ ünsüzü türer ve *teyatroy* ara biçimi oluşur: *teyatroy teyatroy* (Manissadjian 1893: 275).

Kelimenin Osmanlı Türkçesi döneminde telaffuz edilmiş olan bir ara biçimi vardır: t e y a t r o. Kelimenin Türkçeleşme süreci şöyle kurulabilir: *Tü.* tiyatroy < *teyatroy* < *İt.* teatro.

II.Yunanca Kelimeler**enginar < Yun. anginara**

Enginar kelimesinin Türkçeleşme sürecinde ön sesteki /a/ ünlüsü ön damaksillaşarak /e/ olur ve *enginara* ara biçimi oluşur: *enginara* enghinára (Argenti 1533: 167). Kelimeyle ilgili farklı bir biçim de son sesteki /a/ ünlüsünün düşmesi ile oluşan *anginar* ara biçimidir: *anginar* anghinar (Molino 1641: 110). Türkçeleşmiş biçim şu eserlerde görülür: *enginar* énguinar (Viguiet 1790: 359); *enginar* (Davids 1832: 6); *enginar* énginar (Hagopian 1907, 467).

Kelimenin Osmanlı Türkçesi döneminde telaffuz edilmiş olan iki ara biçimi vardır: e n g i n a r a, a n g i n a r. Kelimenin Türkçeleşme süreci şöyle kurulabilir:

I. *Tü.* enginar < enginara < *Yun.* anginara.

II. *Tü.* enginar < anginar < *Yun.* anginara.

istakoz < Yun. astakos

Istakoz kelimesinin Türkçeleşme sürecinde ön seste hem /i/ hem de /ı/ ünlüleri görülür. Daha erken tarihli kayıtlarda /a/ ön damaksillaşarak /i/ye dönüşür ve *istakos* ara biçimi oluşur: *istakos* (Meninski 1680: 990); *istakos* *iftacos* (Clodius 1730: 102); *istakos* *istaqos* (Mallouf 1863: 46); *istakos*⁶ (Zenker 1866: 36), *istakos* *istaqos* (Sami 1883: 75). /ı/’lı biçim /i/’ye göre daha geç tarihlerde kaydedilmiştir: *istakos* *estaqos* (Viguiet 1790: 377); *istakos* *estakos* (Hindoğlu 1838: 28). Diğer ara biçim /s/ ünsüzünün /z/’ye değişmesi ile oluşur: *istakoz* *istâqoz* (Bianchi 1843: II, 98). Türkçeleşmiş biçim Sami’de kaydedilmiştir: *istakoz* (Sami 1901: 478).

Kelimenin Osmanlı Türkçesi döneminde telaffuz edilmiş olan iki ara biçimi vardır: i s t a k o s, i s t a k o z. Kelimenin Türkçeleşme süreci şöyle kurulabilir: *Tü.* istakoz < *istakoz* < *istakos* (istakos) < *Yun.* astakos.

ızgara < Yun. skara⁷

Izgara kelimesinin Türkçeleşme sürecinde ön seste /i/ türer ve *iskara* ara biçimi oluşur: *iskara* *İfkara* (Clodius 1730: 149); *iskara*, üskara *isqara*, *usqara* (Bianchi 1843: II, 58). İkinci ara biçim /i/ ünlüsünün art damaksillaşarak /ı/’ya değişmesi ile oluşur: *iskara* *eskara* (Holderman 1730: 104); *iskara* *eskara* (Hindoğlu 1838: 36); *iskara* *escarah* (Boyd 1842: 189); *iskara* *yskara* (Zenker 1866: 49); *iskara* *ysqara* (Sami

6 Günay Karaağaç, kelimenin hem /ı/’lı hem de /i/’li biçimini kaydetmiştir (Karaağaç 2015: 365).

7 Kelime Argenti’de skere biçimindedir: skere schière (Argenti 1533: 236).

1883: 92). /s/ ünsüzünün /z/'ye değişmesi ile üçüncü ara biçim oluşur: ısgara *ısgara* (Hagopian 1907: 475).

Kelimenin Osmanlı Türkçesi döneminde telaffuz edilmiş olan üç ara biçimi vardır: i s k a r a, ı s k a r a, ı s g a r a. Kelimenin Türkçeleşme süreci şöyle kurulabilir: *Tü.* ızgara < ısgara < ıskara < iskara < *Yun.* skara.

iskemle < Yun. skamni

İskemle kelimesinin Türkçeleşme sürecinde /n/ ünsüzü /l/'ye, /a/ ünlüsü de ön damaksillaşarak /e/'ye dönüşür ve *skemli* ara biçimi oluşur: *skemli*⁸ *schiemlj* (Argenti 1533: 236). İkinci ara biçim son sesteki /i/ ünlüsünün genişleyerek /e/'ye dönüşmesi ile oluşur: *skemle* (Harsany 1672: 64). Kelimenin Türkçeleşmiş biçimi şu eserlerde görülür: *iskemle* (Meninski 1680: 987); *iskemle* *iskémlé* (Viguiet 1790: 224); *iskemle* *Iszkemle* (Schroeder 1835: 129); *iskemle* *iskémlé* (Manissadjian 1893: 107); *iskemle* (Sami 1901: 527).

Kelimenin Osmanlı Türkçesi döneminde telaffuz edilmiş olan iki ara biçimi vardır: s k e m l i, s k e m l e. Kelimenin Türkçeleşme süreci şöyle kurulabilir: *Tü.* *iskemle*⁹ < *skemle* < *skemli* < *Yun.* *skamni*.

ispinoz < Yun. spinos

İspinoz kelimesinin Türkçeleşme sürecinde ön seste /i/ türer ve *ispinos* ara biçimi oluşur: *ispino* *ıspino* günl. *spinos*, *ispinos* *ıspinos* (Viguiet 1790: 12, 74), *ispino* (Davids 1832: 133), *ispinos* (Hindoğlu 1838: 28), *ispinos* (Zenker 1866: 36). Türkçeleşmiş biçim Sami'de geçer: *ispinoz* (Sami 1901: 529).

Kelimenin Osmanlı Türkçesi döneminde telaffuz edilmiş olan bir ara biçimi vardır: i s p i n o s. Kelimenin Türkçeleşme süreci şöyle kurulabilir: *Tü.* *ispinoz* < *ispinos* < *Yun.* *spinos*.

istavroz < Yun. stavros

İstavroz kelimesinin Türkçeleşme sürecinde ön seste /i/ ünlüsü türer ve *istavros* ara biçimi oluşur: *istavros* (Meninski 1680: 990). Bu biçimin yanında Hindoğlu'nda ön seste /a/ ünlüsünün türemiş olduğu ara biçim de vardır: *istavros* *estavros* (Hindoğlu 1838: 28). Türkçeleşmiş biçim Sami'de kaydedilmiştir: *istavroz* (Sami 1901: 530).

Kelimenin Osmanlı Türkçesi döneminde telaffuz edilmiş olan bir ara biçimi vardır: i s t a v r o s. Kelimenin Türkçeleşme süreci şöyle kurulabilir: *Tü.* *istavroz* < *istavros* < *Yun.* *stavros*.

8 Skemli biçiminden ön seste /i/ türemesi ile gelişen telaffuz biçimleri de vardır: *iskemli* (Holderman 1730: 104), *iskemle*, *iskemli* *iskémlé*, *iskémlé* (Hindoğlu 1838: 37); *iskemli* *isskemly* (Boyd 1842: 191).

9 İskemle kelimesinin Türkçeleşme sürecinde farklı telaffuz biçimleri kaydedilmiştir. Bunlardan birisi asli biçimdeki /n/ ünsüzünün /r/'ye dönüşmesi ile oluşur: *iskemri* (Molino 1641: 88), *iskemle*, *skemre* *iskiemle* (Clodius 1730: 672). Diğer bir telaffuzda ön seste /e/ türer: *eskemle* *eschemleh* (Carradori 1650: 145), *eskemli* *eskemly* (Vaughan 1709: 77), *eskemli* (Davids 1832: 144). Bir telaffuz örneğinde ise asli biçimdeki /n/ korunmuştur: *iskemni* (Zenker 1866, 49).

istridye < Yun. stridia

İstiridye kelimesinin Türkçeleşme sürecinde ön sesteki /i/ ünlüsü türer ve *istridya* ara biçimi oluşur: *istridya ifridya* (Prindle 1791: 79); *istridya istridia* (Davids 1832: 134); *istridya* (Barker 1854: 5). Bazı eserlerde ön sesteki /i/ ünlüsü /ı/ biçim kaydedilmiştir: *istridya estridya* (Hindoğlu 1838: 30); *istridya estridia* (Boyd 1842: 178). İkinci ara biçim /a/ ünlüsünün ön damaksillaşarak /e/’ye dönmesi ile oluşur: *istridye istridie* (Carradori 1650: 191). Türkçeleşmiş biçim Sami’de kaydedilmiştir: *istridye* (Sami 1901: 538).

Kelimenin Osmanlı Türkçesi döneminde telaffuz edilmiş olan iki ara biçimi vardır: *i s t r i d y a*, *i s t r i d y e*. Kelimenin Türkçeleşme süreci şöyle kurulabilir: *Tü.* *istridye < istridye < istridya < Yun. stridia*.

kiremit < Yun. keramidi

Kiremit kelimesinin Türkçeleşme sürecinde önce sondaki ünlü düşer, sonra /a/ ünlüsü ön damaksillaşarak /e/’ye dönüşür. İlk dönem metinlerinde son sesteki ünsüz /t/ ile kaydedilmiş iken sonraki metinlerde asli /d/ ünsüzü de görülür: *keremit chieremitt* (Argenti 1533: 198); *keremit* (Manissadjian 1630: 127); *keremit, kırmîd* (Meninski 1680: 1035); *keremit* (Dietrici 1854: 137); *keremit, keremid* (Zenker 1866: 746); *keremit* (Sami 1901: 656); *kiremid* (Vaughan 1709: 97); *kırmid, keremid, keremit kyrmid, kieremid, kieremit* (Clodius 1730: 792); *kiremid* (Holderman 1730: 103). Türkçeleşmiş biçim şu eserlerde görülür: *kiremit* (Molino 1641: 83); *kiremit chiremit* (Carradori 1650: 217); *kiremit kirémit* (Hindoğlu 1838: 388).

Kelimenin Osmanlı Türkçesi döneminde telaffuz edilmiş olan bir ara biçimi vardır: *k e r e m i t / d*. Kelimenin Türkçeleşme süreci şöyle kurulabilir: *Tü.* *kiremit < keremit/d < Yun. keramidi*.

peksimet < Yun. paksimadi

Peksimet kelimesinin Türkçeleşme sürecinde ilk hecedeki /a/ ünlüsü ön damaksillaşarak /e/’ye değişir: *peksimât günl. peksimet* (Meninski 1680: 443, 1450); *peksimat günl. peysimet peisimet* (Clodius 1730: 507); *peksimat péksimat* (Hindoğlu 1838: 123); *peksimât* (Bianchi 1843: I, 147); *peksimat günl. peksemet* (Zenker 1866: 205); *peksimad* (Sami 1901: 964). Türkçeleşmiş biçim Meninski tarafından halk arasındaki biçim olarak gösterilmiştir: *peksimât günl. peksimet* (Meninski 1680: 443, 1450).

Kelimenin Osmanlı Türkçesi döneminde telaffuz edilmiş olan bir ara biçimi vardır: *p e k s i m a t / d*. Kelimenin Türkçeleşme süreci şöyle kurulabilir: *Tü.* *peksimet < peksimat/d < Yun. paksimadi*.

poyraz < Yun. boreas

Poyraz kelimesinin Türkçeleşme sürecinde son sesteki /s/, /z/’ye dönüşür ve *boryaz* ara biçimi oluşur. İkinci ara biçim /t/ ile /y/’nin yer değiştirmesi ile oluşan *boyraz* biçimidir. Meninski bu iki ara biçimi yan yana kaydetmiştir: *boryaz, boyraz* (Meninski 1680: 450).

Türkçeleşmiş biçim şu eserlerde görülür: poyraz *poiras* (Carradori 1650: 275); poyraz (Viguiet 1790: 408); poyraz *poiraz* (Davids 1832: 122); poyraz (Sami 1901: 977).

Kelimenin Osmanlı Türkçesi döneminde telaffuz edilmiş olan iki ara biçimi vardır: b o r y a z, b o y r a z. Kelimenin Türkçeleşme süreci şöyle kurulabilir: *Tü.* poyraz < boyraz < boryaz < *Yun.* boreas.

sınır < Yun. sinoro

Sınır kelimesinin Türkçeleşme sürecinde asli biçimdeki son ses düşer ve *sinor* ara biçimi oluşur: *sinor* (Meninski 1680: 1597); *sinor* (Hindoğlu 1838: 277). İkinci ara biçim /i/ ünlüsünün art damaksıllaşarak /ı/ya değişmesi ile oluşur: *sinor* *finor* (Clodius 1730: 168); *sinor* *szinor* (Schroeder 1835: 138); *sinor* (Sami 1901: 1070). Türkçeleşmiş biçim Argenti'de kaydedilmiştir: *sınır* *sinnir* (Argenti 1533: 234).

Kelimenin Osmanlı Türkçesi döneminde telaffuz edilmiş olan iki ara biçimi vardır: s i n o r, s ı n o r. Kelimenin Türkçeleşme süreci şöyle kurulabilir: *Tü.* sınır < sinor < *Yun.* sinoro.

uskumru < Yun. skombri

Uskumru kelimesinin Türkçeleşme sürecinde ön seste /i/ ünlüsü türer: *iskombri* (Meninski 1680: 987). İkinci ara biçim /b/ ünlüsünün düşmesi ile oluşur: *iskomri* (Holderman 1730: 84); *iskomri* (Davids 1832: 134). Üçüncü ara biçim /i/ ünlülerinin art damaksıllaşması ve /o/'nun daralarak /u/'ya değişmesi ile oluşur: *iskumru* *eskoumrou* (Hindoğlu 1838: 36), *iskumrı* (Sami 1901: 1261). Türkçeleşmiş biçim şu eserlerde görülür: *uskumru* *oufquomrou* (Viguiet 1790: 402); *uskumru*, *üskürü* *uskumry* (Zenker 1866: 49).

Kelimenin Osmanlı Türkçesi döneminde telaffuz edilmiş olan üç ara biçimi vardır: i s k o m b r i, i s k o m r i, ı s k u m r u. Kelimenin Türkçeleşme süreci şöyle kurulabilir: *Tü.* uskumru < ıskumru < iskomri < iskombri < *Yun.* skombri.

III.Bulgarca ve Almanca Kelimeler

kuluçka < Bulg. kloçka

Kuluçka kelimesinin Türkçeleşme sürecinde önce ilk hecede /o/ türer ve *koloçka* ara biçimi oluşur: *kolaçka*, *koloçka* (Meninski 1680: 1135); *koloçka*, *koluçka*, *kolaçka* *qolotchqa*, *qoloutchqa*, *qolatchqa* (Viguiet 1790: 371); *koloçka* *kolotjka* (Hindoğlu 1838: 377); *kolaçka*, *koloçka*, *koluçka*, *kolçka* *kolačka*, *koločka*, *kolučka*, *koléka* (Zenker 1866: 707, 708, 720). İkinci hecedeki /o/'nun /a/'ya değiştiği *kolaçka* biçimi de Osmanlı Türkçesinde oldukça yaygın telaffuz edilmiştir. İkinci ara biçim ikinci hecedeki /o/'nun daralarak /u/'ya değişmesi ile oluşur: *koluçka* *qoloutchqa* (Viguiet 1790: 371). Türkçeleşmiş biçim Sami'de kaydedilmiştir: *kuluçka* (Sami 1901: 683).

Kelimenin Osmanlı Türkçesi döneminde telaffuz edilmiş olan iki ara biçimi vardır: k o l o ç k a, k o l u ç k a. Kelimenin Türkçeleşme süreci şöyle kurulabilir: *Tü.* kuluçka < koluçka < koloçka < *Bulg.* kloçka.

kuruş < Alm. groschen¹⁰

Kuruş kelimesi ilk eserlerde *groş* olarak kaydedilmiştir: *groş ghrosc* (Molino 1641: 78), *groş gros* (Harsany 1672: 24), *groş* (Meninski 1680: 803), *groş groś* (Clodius 1730: 812), *groş grofch* (Prindle 1791: 123). İkinci ara biçim /o/ ünlüsünün daralarak /u/'ya değişmesi ile oluşur: *gruş grocuh* (Viguiet 1790: 344), *gruş ghruś* (Carbognano 1794: 560). Kelime başındaki çift ünsüzün arasında /u/ ünsüzünün türemesi ile üçüncü ara biçim oluşur: *guruş, gourouch* (Viguiet 1790: 344), *guruş guruś* (Manissadjian 1893: 86), *guruş* (Sami 1901: 690). Viguiet ara ve Türkçeleşmiş biçimleri yan yana gösterir: *guruş, gruş, kuruş, kruş gourouch, grocuh, qourouch, qrouch* (Viguiet 1790: 344).

Kelimenin Osmanlı Türkçesi döneminde telaffuz edilmiş olan üç ara biçimi vardır: *g r o ş, g r u ş, g u r u ş*. Kelimenin Türkçeleşme süreci şöyle kurulabilir: *Tü. kuruş < guruş < gruş < Alm. groschen*.

Sonuç ve Değerlendirme

Arapça ve Farsça kökenli alıntılar gibi Batı kökenli alıntıların da büyük bir kısmı çeşitli ara biçimlerden sonra Türkçeleşme sürecini tamamlamıştır. İncelenen 11 İtalyanca kelimenin bir veya iki ara biçimi Latin harfli olarak kayıtlara geçmiştir. Her hecede bir ünlünün bulunduğu, kelime başında çift ünsüzün yer almadığı İtalyanca kelimelerin Türkçeleşme süreçleri kolayca gözlemlenmiş ve bu tür kelimelerin Türkçeleşme süreçlerini daha çabuk tamamladıkları tespit edilmiştir. *Flanella, spandito* gibi İtalyanca orijinallerinde başta çift ünsüz bulunan kelimelerin ilk ara biçimleri belirsizdir, belki de ilk ara biçimler Türkçede hiç telaffuz edilmemiştir. *Flanella* kelimesinin *fanella* ara biçimi varken *fanella* biçimi yoktur. *Spandito* kelimesinin ise *spandit, spandut, zbandit, zbandut* gibi muhtemel ara biçimleri kayda geçmemiştir, ilk ara biçim *izbandut* olarak kaydedilmiştir. İtalyanca kelimelerin Türkçeleşme sürecinde dil uyumu en belirgin uyumdur, 11 kelimenin 7'si dil uyumuna bağlanmıştır. İtalyanca kelimelerde dil uyumundan sonra en çok daralma, ünsüz tekleşmesi ve ön seste ünlü türemesi görülür.

İncelenen 12 Yunanca alıntının 6'sının orijinalinde ön seste çift ünsüz vardır. Ön seste çift ünsüz bulunduran *skara, skamni, spinos, stavros, stridia, skombri* gibi kelimelerde önce /i/ ünlüsü türer. Bu ünlü *ızgara* kelimesinde /ı/'ya, *uskumru* kelimesinde /u/'ya dönüşürken *iskemle, ispinoz, istavroz, istiridy* kelimelerinde korunmuştur. Yunancadaki *sk-, sp-, st-* ünsüzlerinden önce türeyen /i/ ünlüsü, *astakos* kelimesindeki ilk ünlünün neden /ı/ değil de /i/ olduğunu açıklar niteliktedir. *Istakoz, ispinoz, istavroz* gibi Yunanca kökenli kelimelerde ilk heceden sonraki /o/ ünlüsü korunurken *sınır* (<sinoro), *uskumru* (<skombri) kelimelerindeki /o/ ünlüleri /ı/ ve /u/'ya değişmiştir. Orijinalleri dört heceli olan *angınara, keramidi, paksimadi* kelimelerinin sonundaki ünlüler düşürülerek Türkçeye alınmıştır. 12 Yunanca kelimenin Türkçeleşme sürecinde ön seste ünlü türemesi en çok gözlemlenen ses olayıdır ve ön sesteki /i/'li türeme Yunanca kelimelerin dil uyumuna bağlanmasını engellemektedir. Yunanca kelimelerin

10 Kelimenin kökeni ile ilgili farklı görüşler vardır. Günay Karaağaç kelimeyi "kuruş < Far. kuruş < Cyrus" şeklinde göstermiştir (Karaağaç 2015: 470). Banguoğlu ise kelimenin gelişimini "groş > guruş > kuruş" olarak gösterir (Banguoğlu 1959: 65).

büyük bir kısmında ön damaksillaşma, art damaksillaşmaya göre daha fazla tespit edilmiştir: *enginar* (<angınara), *iskemle* (<skamni), *kiremit* (<keramidi), *peksimet* (<paksimadi).

Bulgarca kökenli *kuluçka*, Almanca kökenli *kuruş* alıntılarında Türkçede ilk heceden sonra bulunmayan /o/ ünlüsü daralarak /u/’ya dönmüştür.

İtalyanca kelimelerden *firtına*, *iskele*, *poğaç*, *pusula*, *reçine*, *şırına*; Yunanca kelimelerden *enginar*, *istakoz*, *iskemle*, *ispinoz*, *istavroz*, *istiridye*, *kiremit*, *peksimet*, *poyraz*, *sınır*, *uskumru* kelimeleri Osmanlı Türkçesi döneminde -tıpkı pek çok Arapça ve Farsça kelime gibi- Türkçeleşme süreçlerini tamamlamıştır. Böyle İtalyanca ve Yunanca alıntılarının Türkiye Türkçesi döneminde Türkçeleşmiş oldukları kabul edilerek Türkiye Türkçesi gramerlerinde anlatılması diakronizmdir.

Kaynakça

- ADAMOVIĆ, Milan (2009). *Floransalı Filippo Argenti'nin Notlarına Göre (1533) 16. Yüzyıl Türkçesi*, (çev. A. Merhan), Ankara: TDK Yayınları.
- BANGUOĞLU, Tahsin (1959). *Türk Grameri, Birinci Bölüm, Ses Bilgisi*, Ankara: TDK Yayınları.
- BARKER, W. Burckhardt (1854). *A Practical Grammar of the Turkish Language with Dialogues and Vocabulary*, London.
- BIANCHI, Xavier (1843). *Dictionnaire Francais-Turc*, Paris.
- BOYD, Charles (1842). *The Turkish Interpreter or a New Grammar of the Turkish Language*, Paris, London.
- CARBOGNANO, Cosimo Comidas De (1794). *Primi Principi della Grammatica Turca*, Roma.
- CLODIUS, Johannes Christianus (1730). *Compendiosum lexicon latino-turcico-germanicum*, Leipzig.
- DAVIDS, Arthur Lumley (1832). *A Grammar of the Turkish Language*, London.
- DIETERICI, Friedrich Heinrich (1854). *Chrestomathie Ottomane Précédér de Tableaux Grammaticaux et suivie d'un Glossaire Turc-Français*, Berlin.
- DUMAN, Musa (1995). *Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyılda Ses Değişmeleri*, Ankara: TDK Yayınları.
- HAGOPIAN, V. Hovhannes (1907). *Ottoman-Turkish Conversation-Grammer*, London.
- HİNDİOĞLU, Artin (1838). *Hazine-i Lugat ou Dictionnaire Turc-Français*, Vienne.
- HOLDERMAN, Jean Baptiste Daniel (1730). *Grammaire Turque*, Constantinople.
- KARAAĞAÇ, Günay (2015). *Türkçenin Alıntılar Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- KHANE, Renee-TIETZE, Andreas (1988). *The Lingua Franca in the Levant: Turkish nautical terms of Italian and Greek Origin*, İstanbul: ABC.
- KUNDAKÇI, Durdu (1978). “İtalyancadan Türkçeye, Türkçeden İtalyancaya Geçmiş Sözcükler Üzerine”, *İtalyan Filolojisi Filologia Italiana*, A. Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi / İtalyan Dili ve Edebiyatı Kürsüsü Dergisi, Yıl: 10, Sayı: 11, s. 135-153.
- MALLOUF, Nassif (1863). *Grammaire élémentaire de la langue turque*, Paris.
- MANISSADJIAN, John Jacob (1893). *Lehrbuch der Modernen Osmanischen Sprache (Mürşid-i Lisan-ı Osmani)*, Stuttgart&Berlin.
- MENINSKI, François Mesgnien (2000). *Thesaurus Linguarum Orientalium, Turciace, Arabiace, Persiace Lexicon*, c. I, Stanislaw Stachowski-Mehmet Ölmez, İstanbul: Simurg.
- ROCCHI, Luciana (2011). *Il Dizionario Turco-Ottmano di Arcangelo Carradori (1650)*, Trieste: Edizioni Università di Trieste.

- ROCCHI, Luciano (2014). *I Repertori Lessicali Turco - Ottomani di Giovan Battista Montalbano (1630 ca.)*, Trieste: Edizioni Università di Trieste.
- SARI, Mustafa (2008). *Türkçenin Batı Dilleyle İlişkisi*, Ankara: TDK Yayınları.
- SCHROEDER, Guillaume (1835). *Grammaire Turque a l'usage des Français et Anglais Contenant en outre une collection d'idiotismes, de discours Familiars et un Vocabulaire eb Français, Turc et Anglais*, Leipsic.
- SIEMIENIEC-GOLAŐ, Ewa (2005). *Turkish Lexical Content in "Dittionario Della lingua Italiana, Turchesca" by Giovanni Molino (1641)*, Kraków.
- TIETZE, Andreas (1995). "Griechischen lehnwörtern im anatolischen türkischen", *Oriens*, VIII (1995), 204-257.
- TULUM, Mertol (2011). *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*, Ankara: TDK Yayınları.
- VAUGHAN, Thomas (1709). *A Grammar of the Turkish Language*, London.
- VIGUIER, Pierre François (1790). *Éléments De La Langue Turque*, Constantinople.
- YAVUZARSLAN, PaŐa (2010). *Őemseddin Sami Kamus-ı Türki*, Ankara: TDK Yayınları.
- ZENKER, Julius Theodor (1866). *Türkisch-Arabisch-Persisches Handwörterbuch*, c. I, Leipzig.